

Zona V. Mrkalj
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
mrkalj@ikomline.net

UDK 378.382-053.4
373.2
81'276.3-053.4
Plenarno izlaganje

ULOGA IGRE U RAZVOJU KULTURE USMENOG IZRAŽAVANJA DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Apstrakt. U radu se razmatra uloga različitih igara namenjenih predškolskom uzrastu koje podstiču razvoj govorne kulture. Obrazlaže se značaj pažljivog slušanja izražajnog čitanja vaspitača i uloga naloga koji se, povodom pročitano, predškolcima postavljaju. Analizira se odnos ilustracije i usmeno saopštenog teksta, kao i sposobnost dece da uoče srodne i kontrastivno postavljene detalje u oba sadržaja koji im se predočavaju.

Navode se i različiti tipovi igara kojima se podstiče razvoj kulture usmenog izražavanja. Na primer: osmišljavanje reči kojima se nešto opisuje (uz učenje putem pogrešaka i kroz smešne ili nonsensne kombinacije); nabranje što više reči kojima se nešto imenuje, a koje počinju istim glasom ili grupom glasova; dovršavanje priče podstaknuto pitanjima koja podstiču stvaranje različitih raspleta itd.

Naglašava se značaj dobre pripremljenosti vaspitača da izražajno i interpretativno čita odabrane tekstove i da svojim čitanjem motiviše predškolce da u govornim vežbama učestvuju sa radošću, aktivirajući svoju maštu i proširujući rečnik.

Utvrđuje se tipologija govornih vežbi, namenjenih ovom dečjem uzrastu, kao i obrazovni, vaspitni i funkcionalni ciljevi kojima se teži u predškolskim programima, a u vezi sa daljim nastavnim savladavanjem predmeta Srpski jezik.

Ključne reči: igra, predškolski uzrast, usmeno izražavanje, uloga vaspitača, govorne vežbe.

UVOD

Razvoj kulture usmenog izražavanja dece predškolskog uzrasta uslovljen je različitim faktorima, objašnjenim u stručnoj literaturi kojoj pripada i metodička. Proučavanje dečjeg govornog razvoja i jezičkih faktora dečjeg govornog izraza, analiza glasovne strane govora praćene razvojem dečjeg rečnika, pojava rečenice u govoru i razmatranje govornih funkcija i komunikativnih sposobnosti predškolskog deteta, nezaobilazni su elementi pripreme vaspitača za rad na razvoju kulture usmenog izražavanja predškolaca.

Bogata metodička literatura obiluje primerima predloga kako pomoći razvoju govora predškolskog deteta i učenika mlađih razreda osnovne škole, ali se primećuje izvesna nedoslednost u klasifikovanju govornih vežbi i igara namenjenih uzrastu od šest do deset godina.

U knjizi *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi* (2011), Vuk Milatović vezuje za predbukvarski period *posebne zadatke* koji se odnose na neposrednu pripremu za čitanje i pisanje, te se oni mogu tretirati i kao posebni zadaci u predškolskoj, pripremnoj nastavi. To su:

- a) vizuelne vežbe ili vežbe u posmatranju;
- b) akustične vežbe ili vežbe u slušanju;
- v) prepričavanje i pričanje;
- g) opisivanje;
- d) vežbe artikulacije;
- đ) vežbe disanja;
- e) razumevanje i usvajanje pojma glasa, reči i rečenice (Milatović, 2011: 109).

Simeon Marinković u *Metodici kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*, u poglavlju *Govorna kultura* (1995: 89–111), izdvaja govorne vežbe koje se tiču izgleda i držanja govornika, gestikulacije, intenziteta glasa, disanja, pauza u govoru, artikulacije glasova, dikcije, modulacije glasa, prevazilaženja govornih mana i važnosti učenja i izražajnog govorenja odabranih poetskih i proznih tekstova u celosti ili u odlomcima. Iza ove klasifikacije slede kreativna govorna komunikacija, razgovorne igre različitog tipa, usmena dramatizacija, pričanje i prepričavanje itd.

Na zanimljivu klasifikaciju funkcije govora nailazimo u radu Rade Ivanović *Dete i jezička komunikacija*. Za podsticanje razvoja kulture usmenog izražavanja dece predškolskog uzrasta posebno se izdvaja sledeća podela koja se može dovesti u vezu i sa tipovima igara značajnih za razvoj govornih kompetencija dece.

„Komunikativne funkcije govora:

- Interakciona ili faktička: održavanje kontakta sa odraslima.
- Instrumentalna: izražavanje želja, zahteva, protesta.
- Regulativna: upravljanje ponašanjem drugih.
- Eksamplifikativna: izražavanje osećanja i unutrašnjih stanja.
- Heuristička: postavljanje pitanja.
- Imaginativna: stvaranje igrovne, zamišljene situacije.
- Obaveštajna: davanje podataka o onome što sagovornik ne zna.
- Performativna: davanje obećanja.

Privatne funkcije govora:

- Jezičke igre različitog tipa: vežbe glasovima, slogovima, isprobavanjem i variranjem reči.
- Govor kao sredstvo mišljenja i formiranja pojmova.
- Govor kao sredstvo za upravljanje sopstvenim ponašanjem, sredstvo za razvijanje svesti o sebi" (Ivanović, 2009: 67).

Kad je reč o razvoju govora dece predškolskog uzrasta, u prvi plan se postavljaju govorne igre imitiranja, zatim uloga ponavljanja u govornom razvoju dece i važnost aktuelnosti dečjih priča, sa primerima govornih igara. Dijaloške vežbe – učenje kroz igru – takođe su bitne i deci prijemčive (kupac – prodavac; frizer – mušterija; vozač – suvozač; učitelj – učenik / vaspitač – dete i sl.).

Nakon uvođenja opisa obrazovnih standarda učeničkih postignuća za Srpski jezik, prvo u vidu dokumenta za starije razrede osnovne škole (u kojem nije navedena oblast Govorna kultura, s obrazloženjem da se ova znanja, veštine i sposobnosti učenika ne mogu ispitivati test-metodom), a potom i za mlađe razrede, tj. za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja (gde se oblast Govorna kultura ipak našla), na važnost kulture usmenog izražavanja skrenuta je dodatna pažnja. Kako je opisima postignuća učenika u mlađim razredima (u pomenutoj oblasti) naznačeno koja znanja, veštine i sposobnosti se očekuje da će razviti učenici mlađih razreda tokom prve četiri godine školovanja, smatra se da se ovi standardi u velikoj meri mogu odnositi i na predškolski period.¹

¹ Prilikom formiranja opisa postignuća deteta u predškolskom periodu važno je uzeti u obzir i različite potrebe deteta u jezičkoj komunikaciji, koje su samo donekle obuhvaćene primerima standarda koji se navode. U tom smislu ističu se: „otkrivanje sopstvenih mogućnosti izražavanja i komuniciranja – neverbalni, verbalni, grafički (pisani) govor; ovladavanje raznovrsnom upotrebom govora: izražavanje svojih želja i potreba; održavanje kontakta s drugima; izražavanje osećanja i unutrašnjih stanja; obrazlaganje svojih postupaka i ideja; obaveštavanje, davanje naloga; organizovanje svog iskustva; upravljanje sopstvenim ponašanjem; planiranje i predviđanje posledica; podržavanje i stimulisanje svih oblika govornog stvaralaštva; stupanje u govorni kontakt s drugima; korišćenje govora za organizovanje zajedničke igre; raspitivanje o osećanjima i željama drugih; traženje objašnjenja i tumačenja; raspodela uloga, poziv na igru, definisanje pravila igre; prilagođavanje svog govora govornim mogućnostima drugoga; organizovanje kontakta sa: starijima-mlađima, poznatim-nepoznatim osobama, pojedincima, grupama, kontakti licem u lice; organizovanje kontakta preko telefona, znakova; ovladavanje komunikacijskom tolerancijom: negovanje sposobnosti da se sluša sagovornik; ovladavanje sposobnošću da se govori pred većim brojem ljudi; negovanje jezičko-dramskog govornog stvaralaštva; ovladavanje sposobnošću opisivanja, objašnjavanja, saopštavanja, upoređivanja određenih pojava; uočavanje veza između stvari i pojava, sličnosti i razlika, uzroka i posledica; upoznavanje sa tvorevinama iz narodne i umetničke književnosti" itd. (Ivanović, 2009: 67-68).

Učenik (u ovom slučaju dete predškolskog uzrasta):

- poznaje osnovna načela vođenja razgovora; ume da započne razgovor, učestvuje u njemu i okonča ga; pažljivo sluša svoje sagovornike;
- koristi forme učtivog obraćanja;
- kazuje tekst prirodno, poštujući intonaciju rečenice/stiha, bez tzv. pevušenja ili skandiranja;
- ume da prepriča izabrani narativni ili kraći informativni tekst na osnovu prethodne izrade plana teksta i izdvajanja značajnih delova ili zanimljivih detalja;
- ume samostalno (svojim rečima) da opisuje i da priča na zadatu temu: drži se teme, jasno strukturira kazivanje (uvodni, središnji i završni deo kazivanja), dobro raspoređuje osnovnu informaciju i dodatne informacije;
- ume na zanimljiv način da počne i završi svoje pričanje;
- ume u kratkim crtama da obrazloži neku svoju ideju;
- ume da odbrani svoju tvrdnju ili stav (*Opšti standardi postignuća*, 2011: 2).

PREDUSLOVI ZA ODGOVARAJUĆI RAZVOJ KULTURE USMENOG IZRAŽAVANJA PREDŠKOLACA

Igra u nastavi otvara neizmerne i neiscrpne mogućnosti sjedinjavanja emocionalnog i intelektualnog doživljaja, kao i stvaranja saradničkog odnosa na relaciji predškolar - vaspitač ili učenik - nastavnik. Prema Emilu Kamenovu, odrasla osoba se u organizaciji igre pojavljuje kao „model misaone osobe koja imponuje svojom snagom, pameću i umešnošću, što podstiče decu da porede svoje sposobnosti sa njim i oponašaju ga” (2009: 53). U tom smislu, vaspitač/nastavnik svojim kompetencijama biva pokretač i organizator, ali sa svešću da prilikom pripreme i realizacije igre dâ prostora deci ne samo na planu nadmetanja već i na planu osmišljavanja sadržaja i pravila igre, odnosno da pokrene njihov stvaralački potencijal, kao i veštine u timskom radu.

Da bi se posebni zadaci koji se vezuju za razvoj govora predškolskog deteta ostvarili, neophodno je ispuniti sledeće preuslove:

1. 1. Pripremiti vaspitače za izražajno čitanje i recitovanje literarnih sadržaja;
2. 2. Dodatno raditi na usavršavanju znanja vaspitača o oblasti fonetike i fonologije;

3. Razvijati sposobnost vaspitača da uoče određene probleme u govoru dece i da ih uspešno eliminišu, samostalno ili uz odgovarajuću stručnu pomoć.

Priprema vaspitača za izražajno čitanje može se vršiti uz pomoć sledećih naloga:

Pročitajte odabrani odlomak nekoliko puta u sebi. Podvucite reči koje ćete posebno naglasiti prilikom izražajnog čitanja. Razmislite gde ćete zastati. Kraću pauzu obeležite jednom uspravnim crtom, a dužu dvema. Reči izgovarajte jasno i čujno, trudeći se da ih prirodno artikulišete. Prema svom jezičkom osećanju i doživljaju pročitnog teksta podvucite reči ili sintagme koje želite posebno da naglasite. Planirajte brzinu (tempo) čitanja pojedinih delova teksta. Pravilno dišite i potrudite se da izgovarate reči u celosti. Osetite melodiju rečenica ili stihova (intonaciju). Svoje čitanje uskladite sa interpunkcijom (ako je u umetničkom tekstu zastupljena), ali dajte sebi i izvesnu slobodu pri interpretativnom čitanju ili kazivanju, koja je usklađena sa vašim doživljajem i razumevanjem teksta koji se čita. Odgovarajućim prenošenjem subjektivnog doživljaja teksta slušaocima, obezbeđuje se pozitivno motivisanje dece za razgovor o tekstu, koji će potom uslediti. Izbegavajte podražavanje i imitiranje glasova. Vaspitač nije glumac, mada se očekuje da ima i izvesne glumačke sposobnosti, a izražajno čitanje, ni kada je reč o dramskom tekstu, ne zahteva promenu glasa po licima. Ovakav zahtev može se kasnije realizovati u vidu dramske igre sa predškolicima, a ne tokom prvog čitanja teksta.

Usavršavanje znanja vaspitača o oblasti fonetike i fonologije nastavlja se i posle završenog školovanja za ovaj poziv. Podsećamo na to da u kontinuiranom usvajanju glasovnih grupa i glasova maternjeg jezika postoji razvojni redosled.

„Prvo se usvaja izgovor vokala, pa onda konsonanata. [...] U grupi konsonanata prvo se usvajaju plozivi: p-b; t-d; k-g; pa zatim nazali: m-n; frikativi: h, j; f, v; s-z; š-ž i r. Poslednji se usvajaju afrikati, i to: c, ć; č, đ i č-dž i najzad laterali: l i lj. Razvojni redosled usvajanja glasova ne ogleda se samo u redosledu usvajanja glasova s obzirom na mesto obrazovanja i ponašanja vazdušne struje, već se taj redosled ogleda i po mestu javljanja pojedinih glasova u rečima, naime, prvo se usvaja pravilan izgovor glasova na početku, zatim u sredini, i najzad, na kraju reči. To je uslovljeno prirodom i opsegom dečjeg akustičkog pamćenja na ovim uzrastima, kao i mogućnostima akustičke analize i sinteze glasovnih osobina u sastavu reči. Poznavanje ovog redosleda onome koji radi sa decom znači olakšavanje pravljenja plana rada za razvijanje govorne kulture, kada je izgradnja glasa u pitanju” (Vasić, 1977: 50).

Uočavanje i ispravljanje govornih problema kod dece može se izvesti pomoću uvođenja odabranih književnoumetničkih tekstova u neposredni rad sa predškolicima. Deci najavljujemo da pažljivo saslušaju čitanje pesme *Napomena materi* Jovana Jovanovića Zmaja (koju će vaspitač izražajno pročitati dva ili tri puta):

Dok slušate ovu pesmu, zapažajte kako se Juca obraća mami. Potrudite se da zapamtite reči koje ona nije dobro izgovorila. Kako je trebalo reći: znas ili znaš; zdlavo ili zdravo; lucati ili ručati; vec ili već; klce ili krče; cleva ili creva? (up. Mrkalj, 2015: 14).

Deci će biti zabavne i narodne brzalice koje vaspitač može da uvede kroz igru nadmetanja u kazivanju „smešnih” reči, rečenica ili stihova: Riba ribi grize rep; Četiri čavčica na čunčiću čučeci cijuču; Raskiseliše li ti se opanci; Miš uz pušku, miš niz pušku; Petar plete Petru plot sa tri pruta po triput...

KULTURA USMENOG IZRAŽAVANJA KROZ IGRU

Da bi se predškolci što kvalitetnije pripremili da se odgovarajuće usmeno izražavaju i osposobe da razvijaju govorne kompetencije tokom celog školovanja, temelji se moraju postaviti još u obdaništu, a usvajanje novih veština i razvoj individualnih sposobnosti u ovoj oblasti najpouzdanije se vrši kroz igru.

U nastavnom procesu koji Simeon Marinković definiše pojmom kreativna nastava, a koji suštinski ne odstupa od stvaralačkih aktivnosti učenika pre, tokom i nakon interpretacije književnoumetničkog teksta, odnosno od korpusa metodičkih aktivnosti koje se organizuju u cilju motivisanja učenika za čitanje, tumačenje i doživljavanje književnog dela (v. Nikolić, 1999: 259), izdvaja se nekoliko bitnih komponenata kreativnosti koje se smatraju značajnim za uključivanje igre u pripremu i školsku nastavu:

- radoznalost – nastojanje da se u običnim stvarima traži neobičnost;
- sloboda u sticanju znanja, bez prinude, pritiska ili straha od kazne, pogrešnog odgovora ili neznanja;
- otvorenost za nove ideje i estetsku osetljivost duha;
- stvaralačko posmatranje – uočavanje udaljenih veza i odnosa, koji se na prvi pogled ne mogu otkriti, kao i odvajanje bitnog od nebitnog;
- nekonformizam – nepriklanjanje ustaljenom mišljenju i šablonu;
- divergentno mišljenje – traženje različitih i raznovrsnih puteva za rešavanje zadatog problema (Marinković, 2003: 19).

Ostvarivanje glavnih obrazovnih, vaspitnih i funkcionalnih ciljeva u radu sa predškolicima, u velikoj meri trebalo bi da se tiče kulture usmenog izražavanja. Dete se podstiče da shvati da načinom na koji govori predstavlja sebe, kao što to čini svojim ponašanjem, odevanjem, frizuram i sl. Vaspitno delovanje pomoću primera vrši se, pre svega, uz pomoć starijih koji podižu dete (porodice, rodbine, vaspitača, učitelja), putem ugledanja i oponašanja. No, kako sva deca ne odrastaju u sredinama koje im nude iste mogućnosti, preporučuje se (i pre predškolskog uzrasta) ukazivanje na pravilne i pogrešne govorne izraze i ponašanja pomoću konkretnih primera, koji mogu biti snimljeni u obimu kraćeg filma, ili ilustrovani i prikazani putem prezentacije u kojoj dominiraju slika i ton. Ovakvi edukativni sadržaji mogu se preneti i na pano, realizovati uz pomoć roditelja, ali je njihovo stalno prisustvo pred očima dece od nemerljive važnosti: gledanje sagovornika kome se obraćamo, ili koji nam se obraća; potreba da saslušamo onog ko nam govori, bez vrpoljenja, žvakanja žvake, čačkanja nosa, uvrtnja kose, kolutanja očima, zevanja...

Analiza ponašanja snimljenih i emitovanih primera tipa „kako nije, a kako jeste poželjno“, doprineće i oslobađanju dece da zakorače u prvi razred pouzdanije. U tom smislu sprovode se igre traženja i izbegavanja poštapalica (*pa, dakle, kako se zove, ovaj, mislim*), uz smišljanje duhovitih tekstova tim povodom; kvizovi *Kako je pravilno?* (u vezi toga ili u vezi s tim; kući sam ili kod kuće sam; moje ime je ili ja se zovem/ zovem se...).

ULOGA ILUSTRACIJE U UČENJU KROZ IGRU

Uloga ilustracija u predškolskom uzrastu je višestruka. Ovde ćemo poći od ilustrovanih panoa na kojima se nalaze nacrtana lica devojčica i dečaka na kojima se naglašeno vidi koji deo usta, vilice, mekog nepca, zuba i jezika se aktivira prilikom izgovaranja pojedinih grupa glasova.

Kako je ovde reč samo o glasovima, a ne o slovima, sledeći predlog nije povezan sa redosledom savladavanja slova pri početnom čitanju i pisanju, već je vezan za pravilnu artikulaciju. Slika usana koje su oblikovane u poljubac vezaće se za glasove P, B i M, dok će ilustracija usana spojenih na bočnim krajevima (nalik ribi koja se nalazi na suvom) pokazati pravilan preduslov za izgovor V i F. Slika lica sa stisnutim zubima koji se vide, biće povod za uvežbavanje zubnih glasova C, Z, S, T, D (ko ima retke zube, ne treba da stoji blizu druge osobe jer će je poprskati, što najčešće izaziva smeh). Lice naslikano iz profila, sa naglašeno isturenim bradom, poslužiće za igru u kojoj će sva deca u jednoj grupi staviti bradu na dlan,

oponašajući vaspitača, i povlačeći je napred izgovaraće prednjonepčane suglasnike Š, Ž, Č, Ć, DŽ, Đ, LJ, NJ, J (v. Mrkalj, 2015a: 13).

Lice naslikano iz profila, gde je akcenat na jeziku koji je blago povijen ka gornjoj vilici i pozicioniran iza gornjih sekutića, biće primer za pravilno izgovaranje alveolarnih (nadzubnih) glasova R, L i N, a lice i vrat, naslikani na petoj slici, pokazaće kako se, kad stavimo prste na prednji deo vrata, oseća pravilan izgovor zadnjonepčanih suglasnika K, G i H.

Drugi tip ilustracija može se vezati za lik Smeška, koji će svojim različitim grimasama pokazivati različita osećanja. Problem sa razlikovanjem toga šta su, zapravo, osećanja, proteže se i u starije razrede osnovne škole, a prepoznavanje onoga što se kao osećanje imenuje, doprinosi pouzdanom razumevanju postupaka likova u književnoumetničkom tekstu i njihove karakterizacije. Podsticanjem dece da, pre nego što usmeno objasne kako su se oni osećali u određenim životnim situacijama, ili kako su doživeli da se osećao junak neke priče koja im je pročitana, nacrtaju Smeška sa izrazom lica koje iskazuje sreću, tugu, ljubav, strah, ljubomoru, bes itd., može im se pomoći da izraze i prilično apstraktne životne pojave.

Treći tip ilustracija, koje predškolci stvaraju samostalno ili uz pomoć vaspitača, pogodan je da prati prve korake u tumačenju lirске pesme za decu ili deskriptivnih tekstova. Pre slušanja izražajnog i interpretativnog čitanja lirike ili odabranog odlomka iz proznog teksta koji sadrži opis (a njihov vaspitač može i da kazuje), poželjno je predškolce motivisati sledećim nalogima:

Zamisi da se nalaziš u prostoru opisanom u ovoj pesmi. Izaberi mesto sa kojeg ćeš posmatrati njen unutrašnji svet. Možeš se pretvoriti u pticu i steći mogućnost da letiš, možeš biti bubica ili veverica koja se sakrila u deblu drveta. Možeš izabrati da se pretvoriš u ribu i posmatraš poetski prostor iz vode (ako se ona u pesmi pominje). Možeš posedovati nevidljivi plašt, ili lako prelaziti s jednog na drugo mesto, da što bolje osmotriš prostor oko sebe. Jedini je uslov da tvoje prisustvo ne sme da utiče na promenu onoga što je u tekstu opisano. Tvoj je zadatak da prikupiš što više informacija o tome šta vidiš (sa navođenjem što više detalja), šta čuješ; kakvi su mirisi koje zamišljaš da te okružuju, šta želiš da dotakneš ili opipaš; kako se osećaš u tom prostoru.

Odgovori na ovakve zahteve (verbalni i likovni) podstiču predškolce da tokom kasnijeg školovanja sa lakoćom usvoje pojam *tačke gledišta* i razviju *unutrašnju čulnost*² putem koje će se navikavati da pažljivo posmatraju

² U metodici nastave književnosti i srpskog jezika ovaj termin se odnosi na čitačev lični doživljaj književnoumetničkog teksta, koji se vezuje za oživljavanje umetničkog sveta putem čula, tako što se prenošenjem u svet dela oživotvoruju mirisi, dodiri, zvuci i opisane slike, pojave ili likovi.

stvarni svet koji ih okružuje, da uočavaju detalje, pojave i predmete, ponašanje živih bića, oblike, boje i njihove asocijativne kontekste. Podsticanje dečje mašte neće doprineti samo uspešnijem razvoju kulture izražavanja predškolaca, koji će svoje doživljaje, osećanja i razmišljanja opisivati rečima, već će ići naruku i uspostavljanju buduće suverene interpretacije književnoumetničkog dela u nastavi Srpskog jezika, u kojoj dopričavanje, promena uloga, proširivanje teksta određenim epizodama, izmišljanje drugačijeg kraja i sl., nije prvenstveni cilj kojem se teži. Zapažanjem vizuelnih, taktilnih, auditivnih ili olfaktornih draži ostvaruju se i značajni funkcionalni ciljevi pripreme nastave.

I u radu sa predškolcima (kao u mlađim razredima osnovne škole) jezička kultura se razvija postupno i sistematično. U vezi sa tim mogu se prepoznati sledeći osnovni oblici stilsko-kompozicijskih govornih vežbi (up. Janjić, 2008: 54): pripovedanje (naracija); opisivanje (deskripcija); upućivanje (instrukcija); objašnjavanje (eksplikacija) i rasprava (argumentacija), prethodno opisani u brojnoj lingvističkoj i metodičkoj literaturi.

Dobar primer razvoja govora i uvođenja govornih vežbi kroz igru nalazimo u knjizi *Maša i Raša, Razvoj govora za pripremnu predškolsku grupu* (2012). Mnoštvo igara kompatibilnih sa audio-kompakt diskom podstiču ostvarivanje najznačajnijih ciljeva rada u predškolskoj grupi na polju govorne kulture. Preko tematskih celina: *Predstavljam se, Moj meda, Za ručkom, Visibaba i Dekina kuća* pokazano je kako se, u sadejstvu različitih znanja koja dete od šest godina stiče (obraćanje, razlikovanje boja i oblika, prepoznavanje istog i različitog, razumevanje saslušanog teksta), polaznici pripreme grupe osposobljavaju za ozbiljan nastavni rad u prvom razredu.

Kako je razumljivo da u udžbeniku ovakvog tipa prednjače ilustracije i simboli, pored podsticanja deteta da priča, opisuje, prepozna je sadržaje sa slike, razvija se i sposobnost predškolca da pažljivo sluša i potom pokaže koliko je razumeo pročitano kroz igre vezane za nelinearni tip teksta.

PRIMERI IGARA

Aktivnosti dece predškolskog uzrasta na polju kulture usmenog izražavanja mogu se pratiti i kroz sledeće igre:

Igre slovima, rečima, slikama. Igre slovnih kombinacija. Predškolac posmatra i upoređuje slova. Ređa slagalice od slova i slika, pravi reči od slova isečenih iz štampe i izgovara ih naglas; izmišlja priču na osnovu slika, rešava rebuse, zagonetke, pitalice, ilustrovane ukrštene reči (prilagođene uzrastu).

Rimovanje reči i grupa reči. Deca, uz pomoć vaspitača, na osnovu dobijenog primera, samostalno osmišljavaju stihove uz pomoć ponuđenih rimovanih reči; razvijaju osećaj za ritam i rimu.

Osmišljavanje priče. Dete smišlja sopstvenu priču u čijem je sadržaju globalna šema bajke ili nekog drugog teksta koji je vaspitač prethodno izražajno i interpretativno pročitao; stvara priču na osnovu datih reči, datog početka ili kraja priče. Traži najpogodnije reči kojima se nešto opisuje (uz učenje putem pogrešaka i kroz smešne ili nonsensne kombinacije); nabraja što više reči kojima se nešto imenuje, a koje počinju istim glasom ili grupom glasova; dovršava priče podstaknuto pitanjima koja podstiču stvaranje različitih raspleta. Pojedine predškolce možemo motivisati da problematizuju ponašanje pojedinih tipskih likova (najčešće iz basni) i uoče kako npr. lisica nije uvek lukava, zec nije uvek plašljiv, vuk proždrljiv, a miš mali i nejak.

Govorne igre inspirisane doživljajem pročitano - odslušanog teksta. Predškolac daje drugačiji naslov tekstu, izmišlja drugačiji početak ili kraj; stavlja junake u novu situaciju i tako dobija novu priču. Ove igre mogu se pretvoriti i u dijaloške, čemu pogoduje rad u parovima.

Slikovito dočaravanje; pogađanje opisanog. Na osnovu onog što je video, doživelo, osetilo, čega se seća, ili šta želi, dete opisuje bića, predmete, situacije, prostore... Prepoznaje bića, predmete, situacije, prostore... na osnovu opisa. Bogati rečnik novim rečima, koje saznaje radeći u grupi.

Ulančavanje reči. Deca aktivno učestvuju u lancu pričanja poznate ili izmišljene priče. Krajnji ishod ovakve igre može izazvati smeh, a tome u prilog ide i čitav niz tzv. nonsensnih tekstova, koje deca sa zadovoljstvom slušaju.³

Dramske igre. Uz instrukcije, dete realizuje jednostavnije govorne uloge učesnika dramske radnje u grupnoj scensko-izvođačkoj aktivnosti. Realizuje igre pokretom, pantomime, igre uloga, „zaleđene slike”.

Lutkarske igre. Uz pomoć vaspitača dete učestvuje u realizaciji jednostavnih kraćih scena lutkarskog pozorišta, sa poznatim ili izmišljenim likovima i sadržajima, sinhronizujući pokrete ruku i modulacije glasa u oživljavanju lutke.

³ Navodimo naslove nekih nonsensnih pesama i priča ovakvog tipa: Dušan Radović: *Lav* (za sve uzraste), *Plavi zec* (za sve uzraste); Zvonimir Balog: *Šta rade životinje kad hoće da se rukuju* (za sve uzraste), *Visibaba* (za srednje i starije uzraste vrtića); Vančo Nikoleski: *Čudan deda* (za sve uzraste); Rada Stefanović: *Naopaka pesma* (za srednje i starije uzraste); Tito Bilopavlović: *Svak u svome* (za srednje i starije uzraste); narodne priče: *Tri lovca* (nar. lagarija, za sve uzraste) i *Kad sam bio star čovek* (za srednje i starije uzraste); Dušan Radović: *Krokodil* (za sve uzraste); Branko Čopić: *Izokrenuta priča* (za starije uzraste)...

Grafičko oblikovanje teksta. Samostalno ili u grupi pravi kolažne novine na teme iz života; pravi strip, foto-reportažu, pozivnicu, čestitku i pritom se uči da usmeno objasni način na koji nešto pravi ili čini.

Igre asocijacija. Formulisanje jednostavnih asocijacija u vidu jedne ili nekoliko reči na ponuđeni pojam.

Igre zamene uloga. Igra ulogu učitelja, prodavca, lekara i sl.; sagledava stvari iz različitih uglova i samostalno osmišljava govorne situacije, monološkog ili dijaloškog tipa.

Bogaćenje aktivnog rečnika. Uz pomoć vaspitača traži reči suprotnog značenja, reči koje znače umanjeno, reči istog oblika, a različitog značenja; crta pojmove koji pripadaju istoj porodici reči i imenuje ih.

Samostalno ili grupno pravljenje oglasa ili reklame. Pravi različite vrste oglasa – ilustruje ih i usmeno izlaže tekst koji oglas ili reklamu prati.

Mali intervju sa realnom ili izmišljenom ličnošću ili likom. Ova igra podrazumeva prethodno podsticanje dece da maštaju. Vaspitač ih motivišućim nalozima vodi ka izboru lika sa kojim će se igrati pitanja i odgovora.

Opisivanje crteža, stripa, plakata, fotografija, pozivnica. Deca se podstiču da pronađu što više detalja i opišu ih smišljajući rečenice u kojima se ti detalji pominju.

Pronalaženje grešaka u govoru. Igra pravilno-pogrešno može se organizovati i kao takmičenje među prethodno oformljenim grupama.

Pravljenje društvenih igara. Usmeno usvajanje pravila igre, uz modelovanje igre: karte, domine, Čoveče, ne ljuti se, uslovno, sa ispisanim tekstom i ilustracijama.

Korišćenje kartončića za praćenje različitih aktivnosti. Vaspitač koristi kartone sa pripremljenim pitanjima koja podstiču decu da opišu aktivnosti u kojima su učestvovali: rad u predškolskoj grupi, poseta pozorištu ili bioskopu, odlazak u muzej, na izlet, u prirodu i sl.

Gluvi telefoni. Deca u lancu šapatom prenose reč ili reči. Poslednji u vrsti izgovara reč koju je čuo.

TV ili radio emisija. Aktivnost se realizuje tako što se izabere neka emisija: sportska, muzička, kviz, crtani filmovi, emisije o putovanjima i prirodi itd. Pripremi se tekst i podele uloge. U predškolskoj ustanovi se napravi studio u kojem se program odvija kao uživo, ili se stvarno snima i potom se gledaju i komentarišu audio-vizuelni zapisi.

Preoblikovanje teksta. Uz pomoć ilustracija, ili rečima, dete preoblikuje bajku u strip, basnu u dramski tekst, kraći prozni tekst u pesmu, a pesmu u priču, oglas u vest itd.

Spikeri. Deca igraju ulogu spikera (TV ili radio), kobajagi čitaju vesti o realnim i fiktivnim događajima kao vežbu pravilnog govorenja (dikcija, akcentuacija, pravilno disanje, rečnična intonacija...).

Učestvovanje u izradi panoa, mapa i drugih nastavnih sredstava koja mogu poslužiti kao materijali u savladavanju kulture usmenog izražavanja.

ZAKLJUČAK

Razvijanje kulture usmenog izražavanja predškolaca predstavlja dominantnu oblast rada u pripreмноj nastavi. Da bi govorne kompetencije dece jačale vremenom, neophodno je uvoditi u neposrednu praksu igre koje podstiču razvoj govorne kulture i pozitivno utiču na psihofizički razvoj deteta. U tom smislu, najznačajnija je uloga dobro pripremljenog vaspitača, kao i adekvatno planiranje ostvarivanja različitih govornih vežbi, u skladu sa uzrastom i mogućnostima predškolaca na osnovnom, srednjem i naprednom nivou (prema oblikovanju standarda učeničkih postignuća iz oblasti Srpski jezik, za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja).

Utvrđivanjem tipologije govornih vežbi namenjenih ovom dečjem uzrastu, kao i definisanjem obrazovnih, vaspitnih i funkcionalnih ciljeva kojima se teži u predškolskim programima, a u vezi sa daljim nastavnim savladavanjem predmeta Srpski jezik i usklađivanjem znanja, sposobnosti i veština predškolaca sa zahtevima programa rada na razvijanju govorne kulture, stvaraju se pouzdani temelji za dalje školsko napredovanje svakog deteta/učenika i njegovo lakše snalaženje u daljem savladavanju govorničkih veština.

Kako je za razvoj funkcionalnog mišljenja najznačajniji period od treće do sedme godine, dobro odabrana igra omogućuje saradničku atmosferu u kojoj se predškolcima omogućava da kroz zabavu i smeh uoče svoja lična postignuća u domenu kulture usmenog izražavanja i da ih uporede sa sposobnostima i veštinama njihovih vršnjaka.

LITERATURA

- Ivanović, R. (2009). Dete i jezička komunikacija. *Metodika razvoja govora* [priredio Vuk Milatović] (65–84). Beograd, R Srbija: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Janjić, M. (2008). *Savremena nastava govorne kulture u osnovnoj školi*. Novi Sad, R Srbija: Zmaj.
- Kamenov, E. (2009). *Dečja igra*. Beograd, R. Srbija: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Marinković, S. (1995). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd, R Srbija: Kreativni centar.

- Maša i Raša. *Razvoj govora za pripremnu predškolsku grupu* (2012). Beograd, R Srbija: Klett.
- Milatović, V. (2011). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi*. Beograd, R Srbija: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Mrkalj, Z. (2015). *Maša i Raša. Jezička riznica. Srpski jezik i jezička kultura u drugom razredu osnovne škole*. Beograd, R Srbija: Klett.
- Nikolić, M. (1999). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd, R Srbija: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vasić, S. (1977). *Govor u razredu*. Beograd, R Srbija: Prosveta.
- Opšti standardi postignuća – obrazovni standardi za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja. Srpski jezik* (2011). Preuzeto sa www.pefja.kg.ac.rs 25.1.2016.

Zona Mrkalj

THE ROLE OF PLAY IN DEVELOPING A CULTURE OF WRITTEN EXPRESSION OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. This paper examines the role of different games designed for pre-school age, which encourage the development of speech culture. Paper then discusses the importance of careful listening to expressive reading of educators and the role of questions the preschoolers ask. It analyzes the relationship between the illustration and the text communicated orally, as well as children's ability to recognize similar and contrastive set parameters in both contents that are given. The different types of games that encourage the development of a culture of oral expression are discussed and analyzed. For example, designing words to describe something (by learning through mistakes and the funny or nonsense combinations); numbering words that name something, starting with one voice or group of voices; ending the story driven by questions that encourage the creation of different outcomes etc. It underlines the importance of good preparedness of teachers for expressive and interpretative reading of selected texts and their reading motivates of preschoolers to participate in voice exercises with joy, activating their imagination and expanding vocabulary. Establishes a typology of voice exercises intended for this child age, as well as educational and functional objectives pursued in pre-school programs, and in connection with the further completion of the school subject Serbian language.

Key words: game, preschool age, oral expression, the role of preschool teacher, speaking exercises.